Fig. 1. Kirken i landskabet, set fra nordøst. KdeFL fot. 1989. - *The church seen from north-east.*

DALLERUP KIRKE

GJERN HERRED

Lokaliteten Dallerup omtales 1245,[1] da to (!) præster (Illug og Niels) herfra deltog i et møde i Århus. Kirken nævnes første gang 1524[2] i forbindelse med den såkaldte landehjælp, hvortil den bidrog med 20 mark. Det relativt høje beløb kan hænge sammen med, at kirken havde formue,[3] hvilket anføres 1609 (jfr. nedenfor) og er bevidnet 1679[4] og muligvis går tilbage til en eller flere sjælegaver i den katolske tid.

Det er ukendt, hvem der i middelalderen ejede kirken, men med reformationen er den utvivlsomt overgået til kronen. Dette ejerforhold nævnes 1661[5] og fremgår 1609,[6] da kongen gav lensmanden besked om, at Dallerup (og Tulstrup (s. 3675)) er »ved den formue, at de uden skade kunne komme Røgen kirke til hjælp« (jfr. s. 3545). Under Svenskekrigene forarmedes sognet, der talte 25 tiendeydere, og mange indbyggere meldes dræbt af polakkerne.[5] Ved statens gældssanering efter krigene solgtes kirken 1679 sammen med pastoratets hovedkirke i Linå (s. 3267) til Jens Poulsen Kolding til Søbygård (jfr. s. 3544). Den forblev i hans efterkommeres besiddelse, senest stedets præst Clemens Poulsen, indtil kongen 1719[7] anvendte sin tilbagekøbsret og henlagde kirken under Skanderborg rytterdistrikt.

Ved distriktets ophævelse og auktionen over dets gods 1767[8] erhvervedes kirken af sognets daværende præst, Christian Gyberg, der 1775[9] solgte den videre til ejeren af den nærliggende og nyoprettede hovedgård Kalbygård, Jacob Jensen Rosborg (jfr. bl.a. inventaroversigt). Herefter fulgte kirken gården indtil 1814, da dens status som hovedgård blev ophævet. Kirken overgik herefter til sognets hartkornbesiddere[10] (jfr. klokke), der anføres som ejere frem til overgangen til selveje 1. maj 1956.

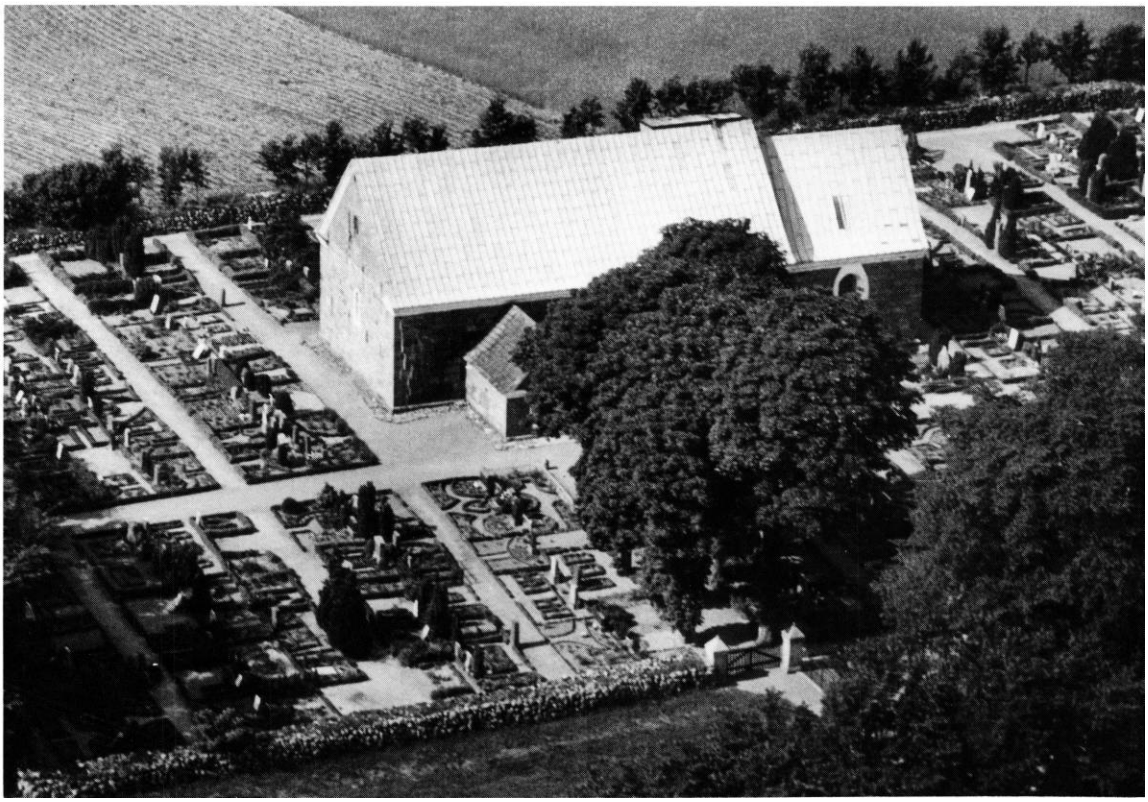

Fig. 2. Kirken og kirkegården set fra sydvest. Ålborg luftfoto omkring 1950. Det kgl. Bibliotek. - *The church seen from south-west.*

I hvert fald fra slutningen af 1500rne (jfr. s. 3295) og frem til 1853 var Dallerup *anneks* til Linå. Herefter var sognet et par år anneks til Låsby (s. 3625), men siden 1855 har forholdet været omvendt, dvs. Dallerup er hovedsognet.

Tre danske *mønter* fra 1600rne, fundet på kirkegården omkring 1912, er 1940 indleveret til NM (F.P. 1997).

Sagn. Kirken berettes at være opført af jomfru Dal(ia) (jfr. s. 3267), som sættes i forbindelse med den nedennævnte, nu sløjfede gravhøj på kirkegården.[11]

Ved den vestre ende af en mildt rundet bakkekam på nordsiden af den markante dal, hvori Lyngbygård å løber, ligger kirken temmelig frit i et storladent, kuperet landskab. Mod nord er der et bredt dalfør, der åbner sig mod vest og øst, således at den kullede kirke ses viden om. Nær kirken findes blot et par gårde og præsteboligen, der er en enkel, teglhængt rødstenslænge i Bedre Byggeskiks formsprog, opført 1922-23 efter tegning af Johannes Frederiksen. Samtidig sløjfedes stuehuset til den ældre præstegård, Anneksgården, syd for kirken.

Den rektangulære *kirkegård* blev 1936 udvidet mod øst, efter at en mindre regulering havde fundet sted på sydsidens østre strækning i forbindelse med opførelse af det nedennævnte ligkapel. På alle sider *hegnes* arealet med kampestensdiger, der siden den første omtale 1719[12] er udbedret gentagne gange. 1813[13] var gærdet »overalt forfaldent og står åbent for svin og alle kreaturer«. Det repareredes året efter, og i 1850-erne[14] gennemførtes en generel omlægning.[15]

Der er tre *indgange:* De to er dobbelte, galvaniserede jerngitterfløje mellem granitafdækkede rødstenspiller; den ene i vestsiden, den anden i syd, ud for våbenhuset. Begge har fået deres nuværende form samtidig med kirkens istandsættelse 1966. Den tredie indgang, der nu er ude af brug, sidder i sydsidens østre del og er en stakitlåge med overligger.

Fig. 3. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1991. - *The church seen from south-east.*

En port nævnes første gang 1618,[16] da den fik nye jern. Her må være tale om indgangen i syd, der fra begyndelsen var hovedadgang. Desuden nævnes låger siden 1719,[12] antagelig svarende til situationen 1862, da der var én låge i øst og én i vest. Den udformning af hovedindgangen, der ses på fig. 2, er formentlig et resultat af synets ønske 1875,[17] da porten skulle fornyes og ophænges i murede piller.[18]

Umidddelbart oven for trappen i den vestre indgang står en *klokkestabel* af fire krumme, pladeformede betonstolper, der bærer klokken under et buet blytag, tegnet af Aage Kristensen m.fl. 1967, opstillet fem år senere. Indtil da stod †klokkestablen øst for kirken, hvilken placering tidligst nævnes 1719.[12] En stabel, benævnt klokkehus, omtales første gang 1615,[16] da den skulle forsynes med en bjælke; nogle år senere skulle den bl.a. have et nyt »over« (afdækning). Fra de efterfølgende århundreder foreligger en række efterretninger om forfald og reparationer. 1813[13] var tilstanden så dårlig, at det ansås for »voveligt« at ringe med klokken (jfr. s. 3618). Undertiden benævnes indretningen stillads (1715[19]), andre gange klokkestol (f.eks. 1834[14]), mens beskrivelsen 1862 i synsprotokollen oplyser, at klokken hang i en træstok. 1930 var det på tale at opsætte en tagrytter på kirken. Forud for den nuværende stabel hang klokken i »underdelen af et vindmøllestativ«, vistnok fra 1899[17] (fig. 42).

Teglhængt *ligkapel* af røde sten ved pladsen uden for hovedindgangen er rejst 1923 for midler skænket af en beboer i sognet[20] og ombygget i forbindelse med kirkens istandsættelse 1966, da der bl.a. indrettedes fyrrum. Sydfor står et materialskur, vistnok fra begyndelsen af 1940rne.

Der er en karakteristisk *træbeplantning,* dels en allé af 2 x 4 ældre kastanier, der flankerer gangen fra porten til våbenhuset, dels stynede stammer (lind, kastanie, elm), der på alle sider undtagen i

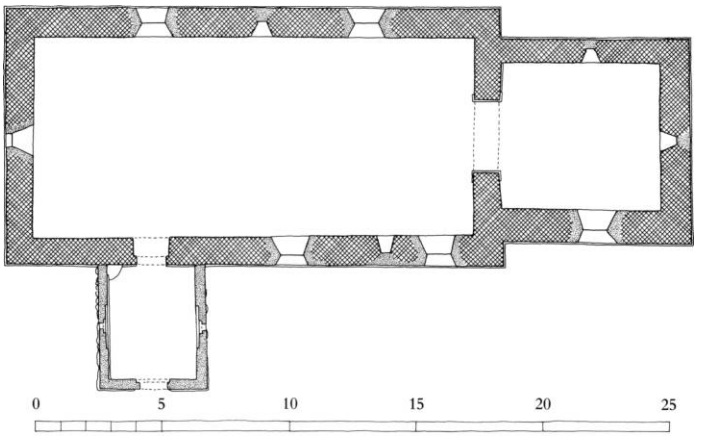

Fig. 4. Grundplan 1:300, tegnet af KdeFL 1991 på grundlag af S. Fritz 1943. - *Ground-plan.*

syd, vest for porten, ledsager gærdets yderside. 1854[14] indledtes en regulering af kirkegårdens gange. Langs den, der forbinder vestre låge med den tidligere i øst, var der forhen store træer.

Ved restaureringen 1966 afløstes en cementbanket omkring kirken af den nuværende *pikstensbro.*

På kirkegårdens østre del har ligget en *gravhøj,* der var sløjfet, før området blev indlemmet.[21]

BYGNING

Kirken består af kor og skib, der antagelig er rejst omkring år 1200, og hvortil der er føjet et våbenhus, som i sin nuværende skikkelse går tilbage til sidste halvdel af 1700rne. I samme periode er kirken blevet beriget med murede gesimser. Orienteringen har nogen afvigelse mod nord.[22]

Bygningen har ret betydelige dimensioner, også i højden; planens afsætning synes styret ved kvadrater. Koråbningen er en kende bredere end en trediedel af triumfvæggens længde.

På en skråkantsokkel, der springer ni cm frem, er murene opført af fint tildannede granitkvadre i en regelmæssig skiftegang, der er fortløbende mellem kor og skib. Som normalt findes de højeste sten ved murens fod, men forskellen mellem de nedre og de øvre skifter er mindre udtalt, end det ofte er tilfældet. Østligt på skibets sydside iagttages et såkaldt stenhuggermærke. Bagmure og taggavle, hvoraf skibets østre og korets er bevaret, er af marksten med kvadersatte hjørner ved åbningerne. En oprindelig passage mellem de to lofter er placeret i nordsiden af skibets taggavl.

Hvad *døre* og *vinduer* angår, har den statelige og harmoniske bygning været udstyret som det øjensynlig var norm for periodens landkirker: Tre vinduer i koret foruden to vinduer og en dør i hver side af skibet; her er åbningerne placeret omtrent i langvæggenes fjerdedelspunkter.

Af dørene er den søndre i behold og i brug, mens den nordre er tilmuret og delvis spoleret af et nyere vindue. Sydportalen er udvendig 114 cm bred, indvendig 146. Åbningen er rektangulær, 262 cm høj fra det nuværende gulv til undersiden af den store tympanonblok. Også indvendig er dørhullet firkantet (højde 283 cm), men en kileformet kvader, der indgår i det tydeligvis ændrede murværk over åbningen, lader formode, at denne oprindelig var rundbuet mod kirkerummet.

Det nævnte *tympanon*[23] (fig. 7) er af rødbrun granit og måler 67 x 137 cm. Såvel relieffets figurer som feltets ramme er karakteriseret ved rundede former. Bundvulsten, der er rykket påfaldende langt ind, er en trekvartstav, idet den fortsætter på blokkens underside, hvor den ledsages af to halvstave, således at tanken ledes hen på tre bærende rundstokke. Under feltets halv-

cirkulære ramme ligger relieffets bundflade så dybt, at scenen synes at udspille sig under en baldakin. Der optræder tre personer: I midten troner en frontal Kristus, der løfter sin højre hånd med en velsignende gestus, mens den venstre hviler i skødet. Hans skæggede hoved bærer en krone med et kors på forsiden. Kristi lange kjortel sidder stramt om overkroppen, mens folderne i de vide ærmer og dragtens nedre del er tydeligt angivet. På hver side af ham står en mand iført en lignende dragt, men med kalot (eller tonsur) på hovedet. Personen på Kristi højre side griber med sin ene hånd om et relativt stort kors, der står på en aftrappet fod. I den anden hånd holder han en bog op under Kristi velsignende hånd. Manden i feltets modsatte side hæver ligeledes den hånd, der er Kristus nærmest, og holder her en lang genstand, der formentlig er et lys. Med den anden hånd svinger han et røgelsekar. På samtidige, beslægtede fremstillinger er det oftest Peter og Paulus, der flankerer Kristus, men over Dallerups syddør synes der snarest at være tale om to ubestemte, gejstlige personer, og de genstande de bærer frem, ser ud til i almindelighed at pege hen på kirken som institution.[24]

Fig. 5. Våbenhusets gavl (s. 3600) med tympanon, indmuret 1903. NE fot. 1990. - *The porch, where the tympanum of the former north portal of the nave was included 1903.*

Norddøren, hvis plads aflæses på begge sider af muren, har været lidt bredere end den søndre, udvendig 124 cm, indvendig 160. Ved gennembrydning til et senere vindue ødelagdes åbningens øvre del. Her har antagelig været anvendt

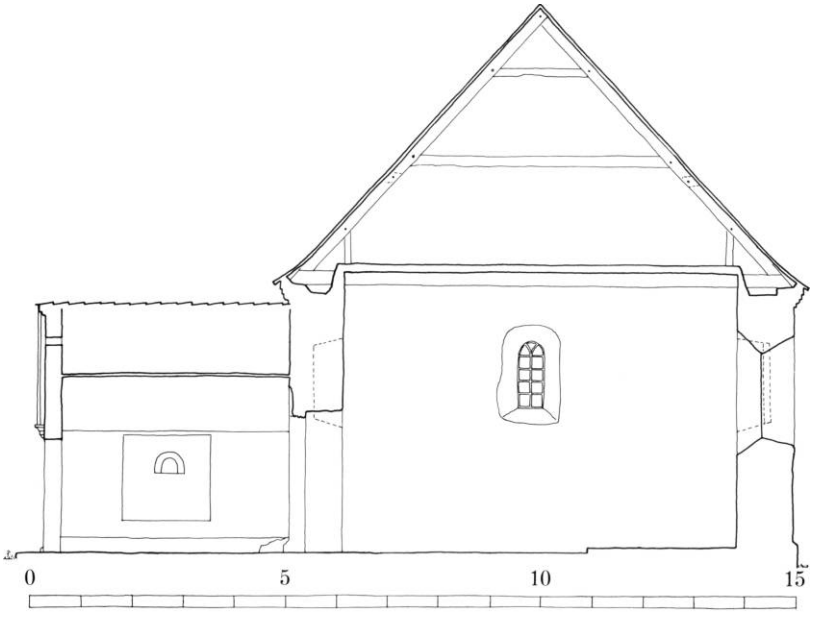

Fig. 6. Snit i våbenhus og skib, set mod vest, 1:300. Tegnet af KdeFL 1991 på grundlag af S. Fritz 1943. - *Section of the porch and the nave, looking west.*

Fig. 7. Tympanon over syddøren (s. 3596). NE fot. 1990. - *Tympanum above the south portal.*

det tympanon, som 1903 indmuredes i våbenhusgavlen, og muligvis også de to kragsten,[25] som ligger i kirken. *Kragstenene* (fig. 10) er omtrent lige store, og begge er på deres frontsider, der måler 33 og 36x32 cm,[26] dekoreret i relief over et hulled og bundliste. Den ene sten er smykket med en løve, der vender hovedet bagud og bider sig selv i den bredt udsvungne haledusk. På den anden, som er noget maltrakteret, synes relieffet ikke færdighugget. Man observerer en fugl og et rankeslyng.

Det nævnte *tympanon* (fig. 9) er af rødbrun granit og måler 66 x 135 cm. Inden for en ramme, hvis vandrette del er en retkantet liste, mens en hulstav udgør den krumme, er i relief fremstillet en mand, der flankeres af to løver. Optrinnet tolkes antagelig med rette som Daniel i løvekulen.[27] Manden synes barhovedet og er iført en dragt, der er beslægtet med den, figurerne bærer på kirkens andet tympanon. Det ene dyr udbreder dusken på sin hale (der er ført bag om kroppen) i flotte slyng over sin ryg, mens

Fig. 8. Korbuens kragbånd (s. 3600), nordre til venstre. NE fot. 1991. - *The imposts of the chancel arch.*

Fig. 9. Tympanon fra skibets nordportal, indmuret over våbenhusdøren (s. 3598). NE fot. 1990. - *Tympanum of the north portal, now above the door of the porch.*

det andets hale hænger lige ned og afsluttes med en kvast. Mankerne og andre detaljer er indristet; navnlig bemærker man de linier, der konturerer de flade dyrekroppe.

Kirkens to tympana er næppe udført af samme stenhugger.

Ingen oprindelige vinduer er i brug, men i alt fire står efter genåbning ved restaureringen 1966 som indvendige nicher; kun de to i nordsiden registreres tillige udvendig, hvor de har rektangulær overligger. Korets østvindue er omdannet i den ydre smig. Antagelig har i hvert fald en af

Fig. 10. Kragsten, antagelig fra skibets nordportal (s. 3598). NE fot. 1990 og 1991. - *String courses probably from the north portal of the nave, which is now bricked up.*

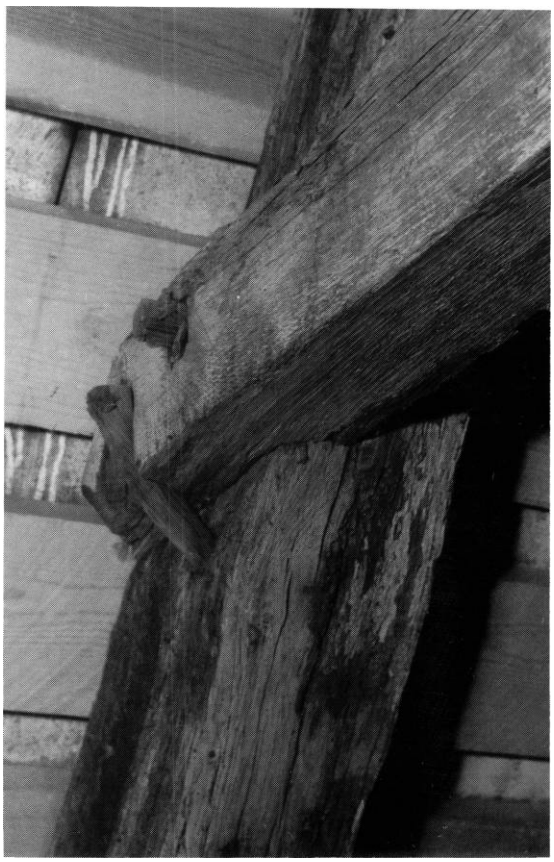

Fig. 11. Detalje fra skibets tagværk, samling mellem hanebånd og spær (s. 3602). Hans Stiesdal fot. 1991. - *Detail of the nave's roof truss between the tie-beam and rafter.*

de nu forsvundne vinduesåbninger, på en af de tilstødende facadekvadre, muligvis sålbænkstenen, været beriget med et par parallelle vulster; denne kvader er genplaceret under det østlige vindue i skibets sydside (fig. 12). To steder indvendig ses de kvadersatte vindueshullers overliggere, der har rundet overside. Den overligger, der i dag befinder sig på kirkegården, har måske været rektangulær.

Også i det *indre* vidner den bevarede, kvadersatte triumfbue (der 1908[14] skulle renses) om den omhu og håndværksmæssige dygtighed, hvormed byggeledelsen har accentueret kirkens tre portaler. Indgangen til koret er udformet med sokkel, hvis skråkant har en udtalt hulning (s. 3266, fig. 4). De to *kragbånd,* hvis skråkanter næsten er rette (fig. 8), har forskellig dekoration, men fælles for dem er de vandrette, rundede kantlisters kombination med hjørnernes ligeledes rundede stave, hvorved vederlagsmarkeringens ornamentik får karakter af gitterkasse. I nordsiden er to tovbånd spændt ud, i syd løber en skarpkantet arkaderække, der fortsætter på stenens endeflade mod skibet, hvor motivet får lighed med en lilje.

Tilføjelse. Det murede, teglhængte *våbenhus* foran sydportalen er resultatet af en ombygning 1756-57 af en bindingsværkskonstruktion af uvis alder. Et våbenhus omtales tidligst 1618,[16] da dets dør fik ny lås. Mens kirken henhørte under rytterdistriktet, blev der foretaget reparationer, dels omk. 1730,[19] dels 1750-51 (murermester Peder Rasmussen) og endelig 1756-57[28] (Cornelius Hansen og Christian Thomsen), da i hvert fald gavlen blev »af ny opmuret«. Ved denne lejlighed underkastedes hele kirken en grundig istandsættelse (jfr. nedenfor), hvortil var leveret 14.900 »dobbelte flensborgsten«. Bl.a. nyopsattes skibets vestgavl, og det er antagelig en række trapezformede kvadre herfra, der indgår i våbenhusets sidefacader. En snes år senere (jfr. nedenfor) forsynede kirkeejeren Jacob Rosborg såvel våbenhuset som den øvrige kirkebygning med muret, profileret gesims. 1852 foreslog synet et nyt vindue, og 1859 ønskede man sprøjten og slangen fjernet.[14] 1887-88[17] blev døren fornyet, og loftet fik sin nuværende, tøndehvælvede form, hvorved tympanon over sydportalen blev umiddelbart synlig.

Vedligeholdelsesarbejder efter reformationen omtales første gang 1619,[16] da en murer fra Søbygård omsatte vestgavlen og i øvrigt udbedrede facaderne. Et syn 1702 beskrev kirken som vel vedligeholdt og noterede, at loftsbjælkerne var fornyet. Senere erklæringer er stort set tilfredse med bygningens tilstand; 1795 bemærkede man, at der »ikke var det mindste at udsætte«,[19] og 1830[14] skrev synet, at kirken var »i fortrinlig god stand«. Dog har begge gavle tid efter anden måttet repareres: I medfør af synets udsættelse 1734[29] ommuredes 1756-57[28] de »vinkelhugne kampesten« i vestgavlen, der »hang i bugter«. 1862[17] burde samme gavl fornyes fra

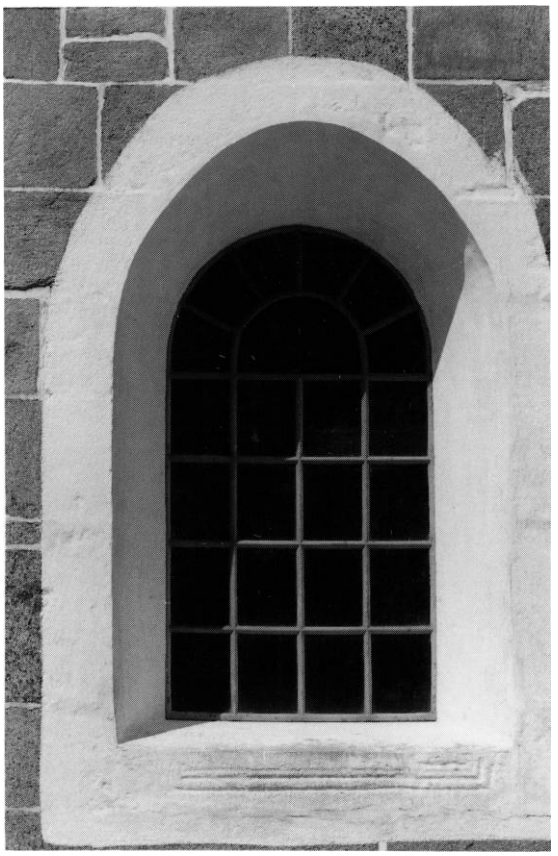

Fig. 12. Østligste (nyere) vindue på skibets sydside, med genanvendt, dekoreret kvader (s. 3600). NE fot. 1990. - *Modem window of the nave with re-used ashlar.*

bunden, og 1846[14] ønskede synet korgavlen sat i stand.

Jacob Rosborg (jfr. s. 3593 og gravsten, s. 3620) har øjensynlig holdt kirken vel ved lige i den periode, han ejede den. En større reparation gennemførtes et par år efter overtagelsen og mindes ved malet indskrift med skriveskrift på den vestligste loftsbjælke: »Jacob Rosborg til Kalbÿe=gaard har ladet denne Kirkes Overdeel og Waabenhuus med Bly Tørner og Muurstens Murarbejde af Nÿe Opbyge Anno 1777 Gud allene Æren«. 1804 gennemførtes en almindelig istandsættelse, som det fremgår af †indskrift på altertavlen (s. 3604).

1859[14] kunne synet ikke længere gå med til, at der opbevaredes korn på loftet, og med nabokirken i Linå som forbillede (jfr. s. 3280) opsattes i årene herefter kassetteloft i skibet, mens korloftet blev pudset. Begge dele fjernet ved restaureringen 1966.

På grund af frostskader foreslog synet 1941[17] skalmuring af korets østvæg, der siden 1887[14] havde været tonet med grå farve. 1943 forestod Sven Fritz, Åbyhøj, en istandsættelse, hvorunder altervæggen blev foret med en halvstensmur. Den seneste, generelle restaurering har fundet sted 1966 under ledelse af Aage Kristensen og Aksel Skov.

Gulvene nævnes første gang 1615,[16] da nogle sten fra nedbrydning »af en gammel Prædikestol« (jfr. s. 3612) blev lagt under »kirkestolene«. Efter indlemmelsen i rytterdistriktet konstaterede synet 1723,[19] at gulvet var godt undtagen det sted, hvor der var en åben begravelse. Der omtales kun mindre udbedringer, før beskrivelsen 1862 i synsprotokollen oplyser, at der over alt, også i våbenhuset, lå mursten, gule i koret. Disse og dem i gangen skulle 1894 afløses af fliser, og 1907 kom turen til våbenhuset.[17] De nuværende gulve af gule, kvadratiske teglfliser stammer fra restaureringen 1966, ligeledes fyrrebrædderne i stolestaderne.

Vinduerne. Bortset fra en reparationsnotits 1618.[16] er vinduerne ikke omtalt før 1845, da man fandt kirkerummet for mørkt. Herefter indledtes den successive udvidelse af eksisterende vinduer og indsætning af nye, hvilket over flere etaper ser ud til at være afsluttet 1886, da åbningerne i skibets sydside fik deres nuværende form;[30] jernstellene er dog nyere. Loftsvinduet i vestgavlen er et resultat af synets ønske 1864.[17]

Tagmaterialet har fra den tidligste omtale og frem til i dag været bly på kor og skib, tegl på våbenhuset. En blymester fra Rye arbejdede 1615[16] i 15 dage og lagde bly, der var købt i Rye; samtidig fornyedes sugfjælene. Mens kirken lå under Skanderborg rytterdistrikt ordnedes taget, hvor der havde været partier afdækket med tagsten eller brædder. Regningen fra en Chresten Haarbye 1739 blev »større end ventet«.[31] Blandt de mange reparationer i årenes løb skal nævnes en 1834, ved hvilken lejlighed nogle plader blev forsynet med årstallet og initialerne

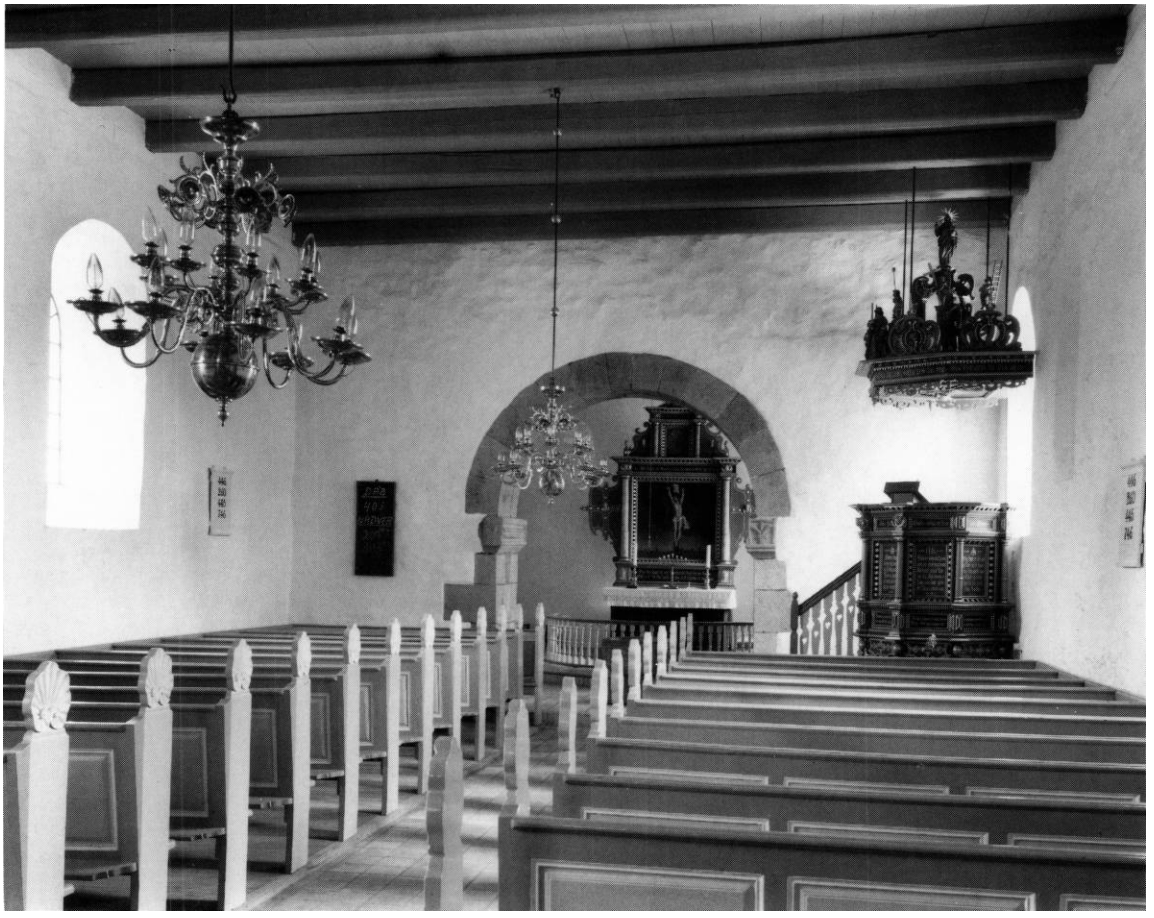

Fie. 13. Indre, set mod øst. NE fot. 1990. - *Interior to the east.*

»SA«. *Tagværkerne,* der har to lag hanebånd, er overvejende af ældre egetømmer, muligvis samlet ved Rosborgs ovennævnte istandsættelse 1777. En stor part af tømmeret er genanvendt, navnlig i skibet, hvor nummerering (fra øst mod vest) og (blad-)samlinger er foretaget på vestsiden. Foruden almindelige trænagler er anvendt »krumkonsoller« (fig. 11) til fastholdelse af hanebåndene.[32]

Skråstivere under de nedre hanebånd i skibets tre vestligste fag kan være vidnesbyrd om (opgivet) tagrytter.

Opvarmning indførtes 1895[14] med en †kakkelovn i skibets nordøstre hjørne, senere afløst af en †kalorifer samme sted. Ved restaureringen 1966 er installeret centralvarme med radiatorer i kirken og fyrrum i ligkapellet. Elektricitet indlagt 1924.

Kirken står i dag i blank mur med hvidtede vinduespartier og gesimser; tagene er af bly på kor og skib, af tegl på våbenhuset. Indvendig er væggene hvidkalkede, mens lofterne er blå med brædder og bjælker i hver sin nuance. Våbenhusets buede træloft er hvidt. Som nævnt er gulvene overalt af gule, kvadratiske teglfliser bortset fra et afsnit i skibets vestende, hvor orglet er opstillet, og i stolestaderne; begge steder ligger der fyrrebrædder.

Glasmaleriet i vestvinduet og dem i våbenhuset er udført af Sven Havsteen-Mikkelsen og indsat 1986; sidstnævnte sted er motivet taget fra Joh. 12,24.

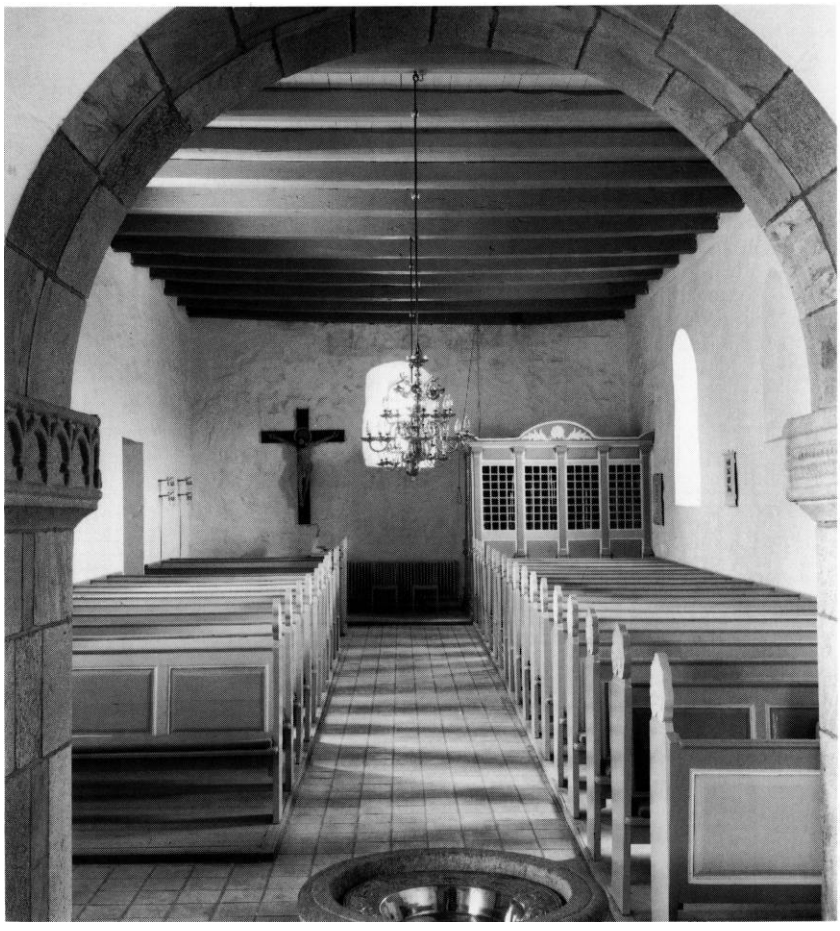

Fig. 14. Indre, set mod vest. NE fot. 1990. - *Interior to the west.*

†KALKMALERIER

1909 fandt man på korets vægge spor af kalkmalerier, der det følgende år undersøgtes af konservator Eigil Rothe.[14] De fremdragne rester var imidlertid så medtagne, at de ikke egnede sig til restaurering og overkalkedes derfor. I forbindelse med afrensning af væggene ved hovedrestaureringen 1966 blev de »ret omfattende« kalkmaleridekorationer atter erkendt, men antagelig på grund af deres dårlige tilstand blot imprægneret og herefter overhvidtet uden nærmere undersøgelse.

Ifølge Rothe var †kalkmalerierne *senromanske* eller *unggotiske.*[33] På korets vestmur var langs korbuen rester af en okkergul palmetfrise på rødbrun bund, malet på de kalkede granitsten. På triumfvæggen, syd for korbuen, blev fremdraget et større parti: En mæanderbort, det nederste af nogle stående personer samt overdelen af en stående *S. Mikael* i kamp med en drage.[34] Tegningen var »ikke særligt fin«. Farverne var i hovedsagen gul og brændt okker samt sort, gråt og mønje, malet på groft pudslag. Mikaelfiguren rakte helt op i mæanderborten, hvorfor Rothe antog, at figuren var yngre end borten. Dekorationen har muligvis været malet i tilslutning til et †sidealter, der på dette sted jævnligt var viet S. Mikael.[35]

På korets vægge havde været dekorationer, men afdækningsforsøgene på det tynde, fastsiddende hvidtelag lykkedes ikke.

INVENTAR

Oversigt. Fra førreformatorisk tid er ikke alene bevaret den romanske, lidt usædvanlige granitfont, men også en sjælden, jernbeslået *kirkekiste og to *helgenfigurer fra tiden hen mod 1300, de tre sidste dele nu i Nationalmuseet. I kirken hænger stadig et stærkt restaureret korbuekrucifiks fra 1450-75, et andet *krucifiks fra 1600rne findes derimod i Den gamle By. Altertavle og prædikestol er udført 1613-14 af en lokal snedker, Jesper maler, der har leveret beslægtede arbejder til Linå og Gjern. Den oprindelige lydhimmel er i 1650erne blevet erstattet af en ny, tilskrevet Jacob Hansen, snedker i Ans. I årene omkring 1800 har den daværende kirkeejer Jacob Rosborg antagelig forsynet kirken med nye stole og en stor herskabsstol samt ladet inventaret male; i koret kan hans enkle gravsten ses. Efter at sognets beboere havde overtaget kirken, har de 1823 ladet den revnede klokke fra 1723 omstøbe.

Alterbordet er formodentlig en rest af det middelalderlige, sat af store granitkvadre, men omsat og reduceret i ny tid. Det er kun delvis synligt på bagsiden, hvor højden måles til ca. 100 cm, længden til ca. 174 cm. 1862 var det 1 3/4 alen højt, 3 alen langt og 1 alen 15 tommer bredt (ca. 110 x 188 x 78 cm). 1886 blev alteret rykket 3/4 alen (ca. 47 cm) tilbage og samtidig gjort 3 tommer lavere og 8 tommer smallere (ca. 9 og 25 cm).[14]

1894 opstilledes et udskåret (†)*egetræsbord,*[36] hvis gesims understøttedes af drejede søjler, og som bagtil lukkedes af et fyldingspanel dekoreret med et kors flankeret af rosetter. Dele af det tjener til podium for altertavlen, men er i øvrigt siden 1967 skjult af et nyt, glat panel beklædt med rødlilla stof. Et †panelværk blev udført 1615[16] af en snedker, der hentedes i Holmstol (Skannerup sogn).

†*Sidealter,* se s. 3603.

†*Alterklæder.* 1702 omtales et »noget gammelt, rødt alterklæde«,[19] muligvis det »blommede« fløjlsklæde med sølvgaloner, der nævnes 1719[12] og 1739. 1766 var klædet af rødt plys med sølvgaloner.[28] 1841 manglede et klæde, der dog anskaffedes året efter. 1860 erhvervedes et nyt af rødt silkefløjl med kors af ægte guldbrokade. 1885 ønskedes det fornyet med et af samme materiale og farve.[14]

Altertavlen (fig. 15) er ifølge kirkeregnskaberne 1613-14[16] udført og »formalet« af Jesper maler, der efter fortingning med provsten fik 45 dl. for arbejdet; han skulle selv levere tømmeret hertil og sørge for egen kost. Hans svende fik 2 dl. Desuden betaltes 3 dl. for leje af seks vogne, som hentede tavlen i Sdr. Vissing (Tyrsting hrd.). »Maleren«, dvs. førnævnte Jesper maler, fik yderligere 6 mk. og 2 sk. til kost i de tre dage, han »selvtredie samlede og opsatte den i kirken«.

Altertavlen, af eg, svarer ganske til de to tavler i Linå (s. 3282) og Gjern (s. 3329), tilskrevet Jesper maler, men er et enklere arbejde. Det næsten kvadratiske storfelt indrammes af en tandsnitliste og flankeres af glatte, toskanske søjler. Fodstykket har et glat skriftfelt, men prydes på fremspringene af diademhoveder (fig. 27) på forsiden og af rudebosser på siderne. På gesimsfremspringene sidder derimod tykkindede englehoveder. Topstykkets udformning svarer til storstykket og krones af (ny) ovalkugle på bossesmykket postament. Tilsvarende står yderst på krongesimsens fremspring. Både top- og storvinger er i modsætning til de to førnævnte arbejder plane og udsavet med kartouchesvungne flige. På storvingerne danner et påsat englehoved (fig. 29) midte for et (malet) kors, markeret ved små, pyramidebosser. En stor bosse er eneste dekoration på hver af topvingerne.

Efter en restaurering 1946-47 fremtræder tavlen med malerier og til dels staffering fra 1804, men med nye indskrifter og årstal, der refererer til forskellige stafferinger.

I fodfeltet stod tidligere en indskrift med gylden skriveskrift på sort bund: »1804 vidre(!) har bemelte Iacob Rosborg[37] foretaget Reparation paa Kierkens Træ og Muur / Arbeyde Udvendig Og ladet Alteret, Prædikestoelen med Krone, Lofft og Stolene / indvendig Mahle og eendeel med ægte Guuld forgylde. / Gud lad det saaledes staae, til det af Ælde fældes maae.« I storfeltet, 116 x 123 cm, er et *maleri,* i olie på træ, af Kristus på korset, en kopi i flere led efter van Dyck. Korset med den brunlige Kristusskik-

Fig. 15. Altertavle udført 1613-14 af Jesper maler, maleriet antagelig fra 1804 (s. 3604). NE fot. 1990. - *Altar-piece made 1613-14 by Jesper the Painter, the painting of Christ possibly from 1804.*

kelse ses forrest i billedplanet over forgrundens lave, mørke prospekt af Jerusalem. Mørkebrune skyer med rødlige kanter oplyses af et blårødligt skær, der oprindelig sås som et voldsomt flammeskær, men ved restaureringen dæmpedes med lasurfarver. I topfeltet er det hebraiske gudsnavn Jahve malet med gult i en blå oval omgivet af gul stråleglorie. Tavlens staffering, muligvis også malerierne, er udført af to navngivne malere nævnt i en indskrift på bagsiden af storgesimsen: »1804 mahlt Kierken af Bæk og B. Møller fra Rander(!)«. Af denne staffering er

nu kun bevaret og istandsat søjlernes grå marmorering og forgyldningen på engle- og diademhoveddetaljer, enkelte led og lister samt på tandsnittene, skiftende med sølv. De øvrige farver, bl.a. vingernes konturering, stammer delvis fra 1878,[17] da der i stedet for Korsfæstelsesmaleriet[38] indsattes et *maleri,* på lærred, af Kristus i Getsemane (fig. 33), formodentlig udført af P. A. Lüders.[39] 1947 blev det indrammet og ophængt på skibets sydvæg, men tjener nu som bagklædning for en malet blomsterdekoration,[40] på lærred, opsat på ligkapellets østvæg. Den tilhørende indskrift, med fraktur, i fodfeltet var et citat fra Esaias 53,6. I altertavlens topfelt blev 1878 malet et gyldent, latinsk kors på rødgrå bund. - Indskrifterne fra 1946f. er i topfeltet: Soli deo gloria, i frisefeltet citat fra »HB: 13,8«, i fodfeltet: »Han blev saaret for vore Overtrædelser ...« etc. På topvingerne står stafferingsårstallene 1614 og 1804, i fodfeltet 1878 og 1947.

To **helgenfigurer,* muligvis stammende fra †(side)altertavler, og som 1857 var »henlagt nede i kirken«, blev nævnte år båret op på loftet.[14] Siden 1916[41] i Nationalmuseet.

1) **Helgeninde* (fig. 16a-b), fra o. 1240-50 af eg, 111 cm høj. Figuren mangler venstre hånds fingre og det nederste parti af dragten med højre fod og fodstykke, overfladen stærkt ødelagt. Det ranke, smalle hoved med den høje pande er skåret i ét med kronen, der har bevaret dele af sine takker. Svage slidspor antyder, at trækronen kan have været dækket af en anden af metal. Håret, med svagt markerede lokker, falder ned bag ryggen. Højre bøjede arm er skjult af kappen, som ved denne side er trukket op med en flig, holdt af en fladtskåret hånd. Den venstre bøjede underarm går derimod fri af kappen, der med en glat, blød fold falder ned foran skulderen. Ved halsen anes linningen af den fodside kjole, der er synlig som et bånd ned foran brystet og atter over venstre ben, hvor en let udaddrejet fodspids stikker frem. Herunder er bevaret en lille del af fodstykket, der er hulet affaset for- og bagtil, hvor der ses et tværgående indsnit, muligvis spor efter den tidligere anbringelse.[42] Figurkroppens bagside er glat udhulet, udført med bredt huljern. Hovedet, der bagtil er fladt og uden detaljer, har i issen et 5 cm dybt hul. Alle farver er forsvundne, dog ses rester af en tynd (nyere?) kridtgrund samt på bagsiden lidt mønje (inv. nr. D 9132).

2) **Bispefigur* (fig. 17), fra 1200rnes slutning, af eg, nu 109 cm høj, uden hoved og hænder; en dyb revne gennem hele figuren har forårsaget, at venstre fod mangler. Den slanke, ret stive figur har holdt de bøjede, nu afbrudte hænder lige frem. Højre hånd har været tilsat, fæstnet ved to dyvler. Venstre hånd er i behold til fingerstumperne, der antyder, at den har holdt en bispestav. Casula (messehaglen) falder i stærkt skematiske, spidsvinklede folder, dalmatika og alba i brede, hvælvede. Ved halsen er bevaret et stykke af amictus (amikt) af form som en stiv flip. Forneden ses spidsen af en udadrettet sko oven på et rektangulært fodstykke med fortil affasede hjørner. Figurens bagside er dybt, trugagtigt udhulet. Der er rester af middelalderlig(?) kridtgrund samt spor af blåt på gråsort undermaling på casula og dalmatika (inv. nr. D 9133).

Altersølv. 1) *Alterkalk* (fig. 20), 1653 (eller 1663?),[43] udført af Clemens Sørensen, Århus, bægeret fornyet o. 1880 af J. P. Sørensen, Århus. Den 19 cm høje kalk har forholdsvis stor, flad fod med ottetunget fodplade og glat standkant. Tungerne er drevet stejlt pyramidalsk op mod det ottekantede skaft, der har smalle profilstave ved overgang til fod og knop. Denne har let fremspringende rudebosser mellem afrundede tunger på over- og undersiden. På en af fodtungerne ses mestermærket (Bøje 2, 1982, nr. 5852), under fodpladen er vægtangivelsen graveret: »43 L«[od].

Det store, ret brede bæger, med spinkel mundingsprofil og hældetud, er stemplet »I. P. Sørensen« (i rektangel) (Bøje 2, 1982, s. 248). Muligvis har denne guldsmed også repareret kalkens fod, der ved sin glathed og mangel på detaljer afviger fra Clemens Sørensens øvrige kalke; herpå tyder også fodtungernes sekundære nummerering (på undersiden) med romertal, modsat urets retning. Den tilhørende *disk* er rimeligvis ligeledes nyere. Den er flad og glat, 14,5 cm i tvm. og har på fanen et graveret indvielseskors (Georgskors) på krydsskraveret bag-

Fig. 16-17. *Figurer fra o. 1250 og 1250-1300, nu i NM (s. 3606). 16a-b. Helgeninde, set forfra og fra siden. 17. Biskophelgen. NE fot. 1990-91. - **Figures from the second half of the 13th century, now in NM. 16a-b. Female saint, seen from the front and side. 17. Bishop saint.*

grund. 1727 var »patellen« brækket i randen og ønskedes loddet.[19]

2) (Fig. 18), fra 1850, da man ønskede anskaffet en kalk rummende en halv pot.[14] Formodentlig ligesom disken udført af Hans Georg Junior Kronmann, Århus, og nært beslægtet med kalken i Trige (s. 1716) af samme mester. Den er 24 cm høj, spinkel i godset og har rund fod, der over et afsæt er drevet op i otte, let hvælvede afsnit afsluttet af lille stav mod det glatte skaft.

Fig. 18-20. Alterkalke og sygekalk. 18. Kalk nr. 2, formodentlig udført 1850 af Hans Georg Junior Kronmann, Århus. 19. Sygekalk 1831, udført af H. L. Christensen, København. 20. Kalk nr. 1, 1653 (eller 1663) udført af Clemens Sørensen, Århus, (s. 3606f.). NE fot. 1990. - *Chalices. 18. No. 2, probably made 1850 by H. G. Kronmann, Århus. 19. Chalice for the Sick, made 1831 by H.L. Christensen, København. 20. No. 1, made 1653 (or 1663) by Clemens Sørensen, Århus.*

Dette er dekoreret med otte indprikkede bølgebånd. Det blomsterkalkformede bæger har ottetunget kurv, hvori stejlt bæger, indvendig forgyldt; ingen stempler. *Disken,* der under bunden har stemplet »G. Kronmann« for ovennævnte guldsmed (Bøje 2, 1982, nr. 6051), er 15 cm i tvm., glat, med opadbøjet fane.

Sygesæt. Kalken (fig. 19), 1831, udført af H. L. Christensen, København, 7,8 cm høj, med reliefkors på bægeret, der har fire stempler:[44] 1) Københavns bymærke (18)31, 2) guardeinens, J. G. Fabritius, 3) mestermærke (stemplet to gange, oven i hinanden; Bøje 1, 1979, nr. 1161), samt 4) månedsmærke vandmanden. Foden er på undersiden lukket med en glat, hængslet plade, således at der dannes et oblatgemme. Antagelig samtidig *disk,* 6,4 cm i tvm., glat, på fanen graveret et indvielseskors. Et *vinbæger,* med skrueprop og riflet kant, er indsat i kalkens bæger, men synes størrelsesmæssigt ikke at passe hertil. I sort læderfutteral.

Oblatæske, 1862, [17] af porcelæn, fra Bing & Grøndahl, sort, med guldkors og -kanter.

Vinkande, 1939, [17] stemplet »F. Hingelberg, Aarhus.« Fladtrykt kugleform med høj, cylinderformet hals. To †*alterkander,* 1845, af blåt glas, rummende tilsammen fem flasker.[17] †*Alterkande* af sort porcelæn med guldkanter og -kors anskaffet o. 1862.

Alterstager (fig. 21), fra 1600rnes begyndelse,[45] 33,5 cm høje, med lille, vulstprofileret fod, og skaft bestående af kraftigt, pæreformet led og baluster adskilt af hulstave og midtskive. Forholdsvis dyb lyseskål, der indvendig har pånittet plade omkring den høje, tilspidsende lysetorn, af messing.

Syvarmet lysestage, »Skænket i Anldg. af 50 Aars Jubilm. som Jordm. Aar 1913 K. Tomme-

sen«. Indprikket skriveskrift under den runde, flade fod. Spinkelt, profileret skaft med bøjleformet tværarm, kun svagt aftrappet fra midten.

†*Messehagler.* 1702 fandtes en »skikkelig rød og sort messehagel med sølvknipling om«.[19] 1719 beskrives den som en rød, blommet fløjlshagel med sølvgaloner.[12] 1737 var haglen gammel og forslidt.[19] Den erstattedes 1743-44 af en ny af rødt fløjl med sølvgaloner.[28] 1848 var en ny hagel under arbejde.[14] 1885 var anskaffet en af højrødt silkefløjl, [17] der 1910 fik påsat guldborter.[14]

Alterskranke, 1868,[17] bestående af drejede balustersøjler med høje, retkantede baser og kapitæler. Opstillet i halvbue foran alteret. Malet hvid og lysblå. †*»Tralværk«* om alteret ønskedes repareret 1803.[13] 1853 blev »gitterværkets« dækliste malet som mahogni, det øvrige bronzeret.[14]

Døbefont (fig. 22), romansk, kummen af grovkornet grå, svagt rødlig granit med mange sorte korn, foden finkornet og mere rødlig. I alt ca. 75 cm høj. Ifølge Mackeprang (Døbefonte, s. 338) et usædvanligt eksemplar. Den brede og ret lave, næsten cylinderformede kumme, ca. 85 cm i tvm. og 28 cm dyb, har på oversiden af den 10 cm brede rand en ret dyb rille, der markerer den øvre afgrænsning af mundingsvulsten; herunder en lille fladrundstav. En tilsvarende danner bund for kummens ret spinkle reliefdekoration. Denne består af 14 ringformede figurer adskilt forneden af små stave, foroven i sviklerne af dråber. Hver ring åbner sig eller gennembrydes nedefra af en stiliseret plante eller blomst af varierende form: ringe, kugler eller lignende. Den lave, næsten kvadratiske fod[46] er formet som en retkantet plint med skrå overside og ret skarpe hjørnestave, der støder til det lave skafts lille rundstav. Det ene hjørne er let læderet, og overside forekommer svagt afbanet. 1858 var fonten dækket af kalk, som synet ønskede fjernet, så stenen »stod rå«, eller overmalet med stenfarve.[14] Opstillet midt for alteret i koret, delvis under korbuen. Tidligere under dennes nordre del.

Dåbsfad (fig. 24), o. 1550-75, sydtysk arbejde, af messing, med drevet og punslet ornamentik; 60 cm i tvm. Fadet er et af de lidt sjældnere

Fig. 21. Alterstage fra 1600rnes begyndelse (s. 3608). NE fot. 1990. - *Altar candlestick from the beginning of the 11th century.*

Fig. 22. Romansk døbefont (s. 3609). NE fot. 1990. - *Romanesque font.*

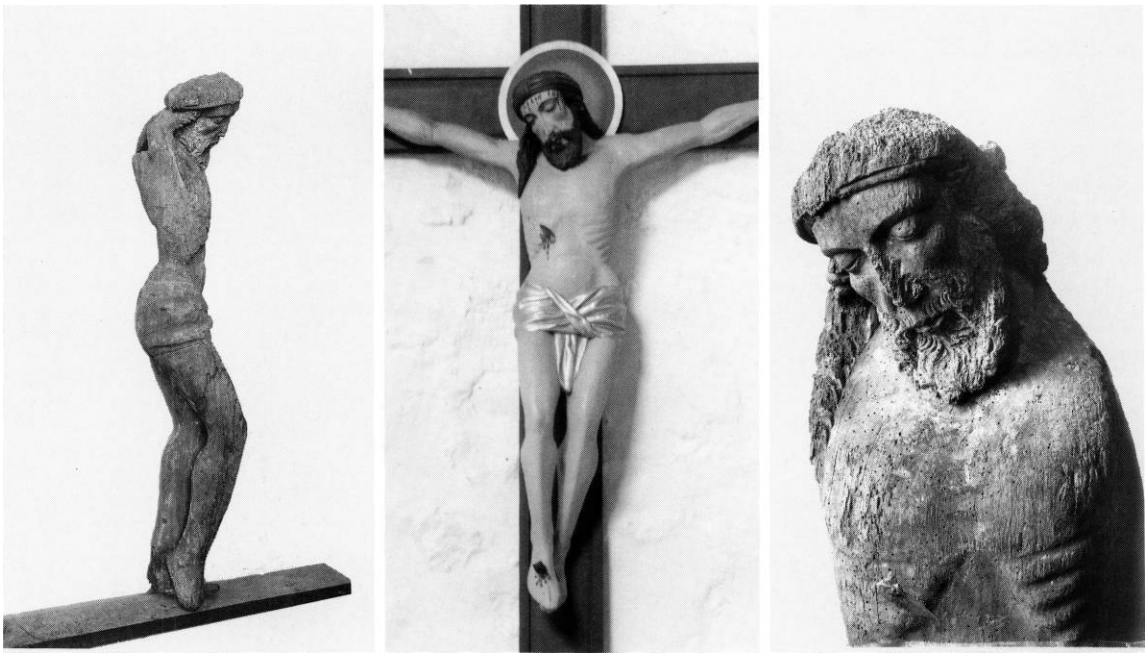

Fig. 23a-c. Korbuekrucifiks, 1450-75. a-b. Figuren set før og efter restaurering 1916. Chr. Axel Jensen fot. 1916 og NE 1990. c. Detalje. Chr. Axel Jensen fot. (s. 3610). - *Chancel-arch crucifix 1450-75; before and after restoration.*

forekommende med det habsburgske våben[47] i bundfeltet (fig. 26), indrammet af minuskelbort med »Got sei mit vns« gentaget fire gange (svarende til fade i V. Assels (Tisted amt, s. 905) og Ø. Ulslev (Maribo amt, s. 1067)). På fanen den almindelige hjort-og-hund-frise mellem stemplede borter, yderst blade, inderst små Georgskors. Bundfeltets stempler er liljer og Georgskors. På fadets underside er graveret et bomærke. - 1702 omtales det som et smukt messingbækken.[19] 1729 udtalte synet, at der manglede en skål til bækkenet i fonten, hvortil låntes et fad, når dåben skulle forrettes; fire år senere manglede det stadig.[19]

Dåbskande (fig. 39), 1862,[17] af tin, ca. 24 cm høj incl. den runde lågknop. Hovedformen, urneformet korpus med bøjlehank, hulet hals og let hvælvet låg, svarer til en del kander fra en Odense-kandestøber (jfr. bl.a. Torrild s. 2633), men enkelte detaljer er afvigende, således fodens og lågets profilering. Under bunden sidder et lille blyovalfelt, i relief, hvorpå et stempel med skriveskrift: »A. Hald«(?), muligvis for en Århus-kandestøber Anders Hald.

†*Fontelåg.* 1730[19] var »dækkelet« over fonten ubrugeligt, og et nyt ønskedes.

Korbuekrucifiks (fig. 23), 1450-75, af eg, hårdt restaureret 1916 af maleren Johs. Malling[48] med tilføjelse af nye arme, tornekrone og tæer samt supplering af næse og hår. Hovedet (fig. 23c), der før restaureringen var stærkt beskadiget af råd, har lukket mund og øjne, hvis nedre lågkant er markeret af en skarp ridse. Begge ører er skjult af håret, der med en bølget lok falder ned foran højre skulder og bag venstre; let bølget fuldskæg. Rester af den turbanagtige krone viste, at den havde haft fire til fem vandretliggende rundstave samlet med fire stavdelte tværbånd, 4,5 cm brede. Ingen spor af torne. Den slanke krop (fig. 23a) med spydsår, men uden navle, var helt ødelagt ved venstre skulder, hvorimod tapindsnittet var bevaret ved højre. Lændeklædet er smalt, med midtsnip, men uden spor af flagreflige. Skarpe skinneben og overlagte fødder. Den rundede rygside har en udhuling, der fortsætter med en stumpvinklet kløvning ned gennem sædepartiet. Det nye korstræ har kantlister og glorieskive. Den nye

staffering omfatter en lysbrun legemsfarve, brunt på hår og skæg, røde blodspor samt gyldent lændeklæde. Korset grønt med rødbrune kanter samt gylden skive. Ophængt på skibets vestvæg, syd for vinduet.

**Krucifiks* (fig. 25), fra 1600rne, af eg. Den groftskårne, kun 22 cm høje figur, hænger dybt i de kraftige arme. Hovedet, med den store, flettede tornekrone, hælder fremover, så de bølgede lokker falder ned foran bryst og skulderparti. Øjne og mund er lukkede, fuldskægget bølget. Midjen er slank, de let bøjede ben har overlagte fødder. Det smalle lændeklæde er bundet i en stor sløjfe med flagresnipper ved højre hofte. Det glatte korstræ har ophængningshul foroven. Figuren er afrenset for farver, men der er spor af uægte forgyldning på tornekrone og lændeklæde. På korstræets bagside er foroven indridsede versaler »IHS«. Før 1914 indkommet til Købstadmuseet Den gamle By (inv. nr. 1141).

Prædikestolen (fig. 30), 1613-14, er ligesom altertavlen udført og »siden formalet« af Jesper maler. For arbejdet fik han 40 dl., men måtte selv levere tømmeret og var desuden på egen kost. »Snedkeren og malersvenden« fik 1½ dl. Fire vogne hentede stolen i Vissing, og mens »maleren selvtredie« samlede og opsatte den, blev han i tre dage holdt med kost ligesom de to malersvende, der i fem dage »anstrøg« den.[16]

Fig. 25. *Krucifiks fra 1600rne (s. 3611). Nu i Købstadmuseet Den gamle By. NE fot. 1983. - **Crucifix from the 17th century. Now in Den gamle By.*

Den enkle prædikestol, af eg, svarer ganske til Linås (s. 3288). Den har fire fag, hvis storfelter

Fig. 24. Dåbsfad o. 1550-75, sydtysk arbejde af messing med det habsburgske våben (fig. 26) (s. 3609). NE fot. 1990. - *Brass baptismal dish c. 1550-75.*

Fig. 26. Det habsburgske våben fra dåbsfadet, set fra undersiden (s. 3610). NE fot. 1990. - *The Habsburg coat of arms, cf. fig. 24, seen from the underside.*

Fig. 27-29. Detaljer fra altertavle og prædikestol 1613-14, udført af Jesper maler, jfr. fig. 15 og 30 (s. 3604ff.). NE fot. 1990. 27 og 29, fra altertavlen, 28, fra prædikestolen. - *Details, 21 and 29 of the altar-piece, 28 of the pulpit, cf. figs. 15 and 30.*

er indrammet af karnistandsnit og flankeret af fritstående søjler med ringformede baser og kapitæler. Spinkle profillister indrammer de lave frise- og postamenfelter, der på fremspringene er prydet med diamantbosser, de to frisefremspring mod midtgangen desuden på forsiden af små englehoveder (fig. 28). De kartoucheformede hængestykker er smykket med beslagværk og forskellige bosser. Under postamentfremspringene ses drejede hængekugler. Underbaldakinen består af seks volutsvungne, flade bøjler omkring midtbaluster med hængeknop. Opgangen[49] langs triumfvæggen har rækværk delvis fornyet 1887,[14] de udsavede, svejfede balustre med hjertegennembrydninger måske genanvendt eller efterlavede samtidig med stafferingen 1804 (se ndf.).

1947 blev prædikestolen istandsat og nymalet af Georg N. Kristiansen. Gråt og rødbrunt er dominerende, sølv og guld ses på englehoveder samt karnistænder. I felterne er malet bibelcitater med gylden fraktur, fra øst: 1) Math. 28,19, 2) Math. 28,20, 3) Joh. 6,40, 4) Joh. 7,3, afsluttet af et nyt årstal 1614. Opgangens rækværk har to grå nuancer.

Før istandsættelsen stod prædikestolen med en overmaling, der efter synets ønske 1887[14] bestod af en mørk mahognifarve stafferet med uægte guld på tandsnit og bosser samt grå marmorering på søjlerne.

En tidligere bemaling, fra 1804, med en del forgyldning, som omtales i en †altertavleindskrift (s. 3604), blev afrenset 1887 eller måske allerede 1854.[14]

†*Muret prædikestol.*[50] Før opstillingen af den nye prædikestol 1613-14 havde to karle i to dage »udbrudt« den gamle prædikestol og »udført« sten og grus derfra. 1615 lagde en »murmand« nogle af stenene fra den gamle stol »neder i kirkestolen«, dvs. som gulvsten i stolestaderne.[16]

Lydhimlen (fig. 30), fra 1650erne, tilskrevet Jacob Hansen snedker i Ans,[51] svarer ganske til den i Sjelle (s. 1916). Den har fem udsmykkede sider, den sjette og bredere vægside dækker del-

vis for vinduet her. Den plane underside er fornyet i fyr 1866,[17] men med genanvendelse af ældre detaljer. Pålagte profillister indrammer en stor fylding, der midtpå smykkes af en skive med mange stråler, hvorunder en svævende hængedue. Lav frise med tandsnit og æggestavgesims og lave, gennembrudte hængestykker med hjerte som midtfigur. Topstykkernes gennembrudte bladbøjler krones af høje spir. På gesimsens fire forreste hjørner står skårne figurer, fra øst: 1) Kvinde, Maria(?), med hovedklæde og åben bog, det andet attribut forsvundet, 2) Johannes velsignende kalken (fig. 31), 3) Paulus med sværd og bog og 4) Peter med nøgle og bog. På lydhimlens midte danner barokke volutbøjler støtte for en konsol, med stor hængevindrueklase, der bærer en figur af Kristus som verdens frelser, velsignende og holdende verdenskuglen, med kors, i den anden hånd. På barokbøjlerne står i alt tre let draperede putti med lidelsesredskaber, henholdsvis stage med svamp, kors og stige. Lydhimlen er ophængt i fire jernstænger ligesom omtalt 1862.[17]

1947 gennemgik himlen sammen med prædikestolen en restaurering ved Georg N. Kristiansen, der foretog en nymaling, dog med hensyntagen til en staffering fra 1804 (jfr. ndf.). Farverne er nu overvejende grå og rødbrun med forgyldning på lister, kanter, figurattributter etc. Undersidens midtfelt er blåt med gylden skive, rød midte samt hvid due. Figurernes dragter er brogede. I frisen er med gyldne versaler nymalet et citat fra et salmevers: »Al Adams æt istemme glad..« 1947 fjernedes en egetræsmaling, der ifølge en påskrift på bagsiden af en ornamentbøjle var udført »1890. I.P.Th.«, formodentlig malerens initialer. Forinden havde han afrenset en del af himlens farver, men skånet overmalingen, især på figurerne, fra stafferingen 1804 (jfr. †altertavleindskrift). Figurerne havde naturlig karnation, hår og skæg var dog malet gult, topstykkerne blå med gule udskæringer, kronebøjlerne gule og brune. 1862[17] beskrives himlen som blåmalet og marmoreret.

†*Lydhimmel.* 1613-14 blev oplagt et »loft« over prædikestolen, »som endelig fornøden var«. Snedkeren hentedes i en vogn fra Holmstol.[16]

Fig. 30. Prædikestol 1613-14, udført og malet af Jesper maler fra Linå (s. 3611). Lydhimlen, fra 1650erne, tilskrevet Jacob Hansen, snedker i Ans (s. 3611). NE fot. 1990. - *Pulpit 1613-14, made by Jesper the Painter of Linå. The sounding-board from the 1650s, attributed to Jacob Hansen of Ans, cf. figs. 28 and 31.*

Fig. 31. Detalje fra lydhimlen, jfr. fig. 30 (s. 3613). NE fot. 1990. - *Detail of the sounding-board, cf. fig. 30.*

Stolestader, antagelig fra 1700rnes sidste fjerdedel, mageliggjort o. 1890. De glatte gavle har topstykke af form som en muslingeskal; ryglæn og indgangspaneler har enkle spejlfyldinger. 1862[17] omfattede stoleværket 15 mandfolkestole og 17 fruentimmerstole, af eg og fyr. Samme år ønskedes anskaffet skamler og hatteknager. 1889 blev ryglænene trukket ca. fire tommer tilbage,[14] og tre år senere blev sæderne gjort bredere.[17] 1966 blev stoleværket malet med flere grå nuancer samt hvidt på lister og topstykker. 1804 havde Rosborg ladet stolene male og til dels forgylde (jfr. †altertavleindskrift s. 3604) 1868 fik stolene en lys og 1896 en mørk egetræsfarve.[14]

†*Stoleværk* er tidligst omtalt 1615 (jfr. †prædikestol s. 3612). 1619 gav Valborg Svendsdatter i Sorring »kirken til selvgavn« en stol, der blev vurderet og solgt for 2 dl.[16] 1723 beskrives stolene som »overalt åbne« (dvs. uden døre) og i god stand, dog »lod menigheden ydmygst begære om, at kvindestolene måtte forsynes med nogle rækker til rygstøtte.« 1730 behøvede stolene reparation. Et †*panelværk* (jfr. fig. 33) er antagelig o. 1895[14] opsat omkring en †kakkelovn i skibets nordøstre hjørne; formodentlig fjernet 1943. En *stolegavl,* muligvis stammende fra en †*degnestol,* har øverst på den glatte, nu lige afskårne planke en indskåret indskrift: »Anno 1585«, med versaler; heri rester af sort farve, på planken spor af lys, grønblå farve. Lå indtil 1966 som gulvbræt i den tidligere †degnestol, østligst i sydrækken, sammen med †plankerester med indskårne initialer »RLS« over et skjold hvori »RL«[52] (jfr. ndf.). I to fyrretræs*bænke,* fra 1966, opstillet i koret, er genanvendt fire gavle[53] (fig. 36), fra 1500rnes slutning, der muligvis oprindelig har udgjort dele af †stoleværk samt †*præstestol* og/eller †*degnestol.* I begge bænkes vestgavle ses indvendig et forsænket rektangelfelt med et Jesumonogram i relief. Disse gavlplanker skal have stået vestligst i kirken.[52] Bænkenes østgavle har udvendig, i nord, et skjold med reliefbogstavet »D«, i syd et rektangulært felt med »LM«. Malet som det øvrige stole-

Fig. 32. Tidligere herskabsstol, fra 1700rnes slutning, nu anvendt som orgelhus (s. 3615). NE fot. 1990. - *Former manorial pew from the close of 18th century, now the organ case.*

Fig. 33. Indre, set mod øst. Fot. o. 1910 fra Boserups samling, i NM. - *Interior to the east.*

værk. En †degnestol er tidligst omtalt 1618, da den blev repareret.[16] 1862 skulle præste og kirkesangerens †stole fjernes fra koret, og den sidstnævnte anbringes lige ved prædikestolen. Samtidig ønskedes en †*lænestol* til præsten.[17]

(†)*Herskabsstol* (fig. 32), rimeligvis indrettet i 1700rnes slutning af den daværende kirkeejer Jacob Rosborg, men siden 1926 anvendt som *orgelhus* (jfr. nedenfor); i skibets nordøstre hjørne. Det høje panel består af fire fag mod øst og tre mod syd, hvor en stor fyldingsdør er flankeret af smallere sidefelter. Fagene er adskilt af pilastre på høje konsoller og med enkle »kapitæler«. Fagene har forneden fyldingspaneler med profilerede rammer og herover vinduefelter med gennembrudt (delvis fornyet) sprosseværk. Sydsidens rækker helt op til gesimsen og flankerer et dørfelt, hvori gennembrudte, symmetriske bladranker. Den kraftige, udladende gesims har hjørnespidser samt midt for hvert panel en buegavl med ens reliefdekoration, muslingeskal som stolenes, mellem bladkviste. Gråmalet i flere nuancer, dekorationer og lister hvide.

Jernbeslået **kirkekiste*[54] (fig. 34), fra o. 1300(?), af eg, med lås formodentlig fra 1618. Kisten, der er ca. 56 cm høj, ca. 170 lang og ca. 54 bred, er samlet af seks, ca. 6 cm tykke planker, der hver især udgør sider, bund og låg. De let buede gavlplanker, der er 6,5 cm højere end langsiderne, danner nedefter fodstykker for kisten, hvis herved hævede bund er fæstnet ved en bred tap tilpasset et hul i hver gavlplanke. Disse har i sidekanterne udstemninger, hvori langsiderne er indfældet. Låget er fastholdt ved tre kraftige tværbånd fæstnet til øskener foroven på den bageste langside. Konstruktionen er på både sider og låg sikret ved hjælp af krydsende, dekorative jernbånd, omløbende ved gavlene. Båndene, der er af to typer, glatte, med svag midtfure eller rillede, med tre spinkle furer, er

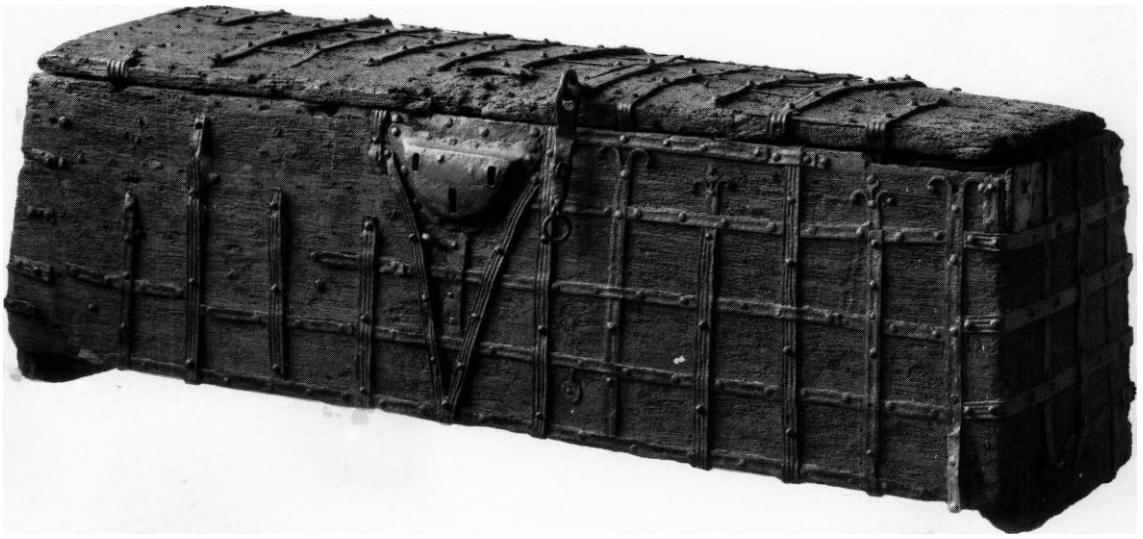

Fig. 34. *Kirkekiste fra o. 1300(?), med lås formodentlig fra 1618. Nu i NM (s. 3615). Ældre fot. i NM. - **Church chest c. 1300 (?) with lock probably from 1618.*

fæstnet ved små, runde og flade eller konvekse nagler. På frontlangsiden har fire af de lodrette bånd bevaret deres enkle, liljeformede afslutning, der for hvert andet, lavere bånds vedkommende tillige har et uregelmæssigt formet midtblad, fæstnet med nagle. Midt på kistens langside forneden ses en lille skive med nagle, ophængt fra det øvre, vandrette bånd (fig. 35). Et par nagler hist og her i båndfelterne er spor efter tilsvarende prydskiver, ligesom der flere steder ses spor i træet, eller nagler, efter de øvre liljer. Lange, V-formede bånd midt på kistens forside og et buet bånd ud herfor på låget har indrammet den oprindelige låseplade.

Den sekundære, halvrunde låseplade, med tre nøglehuller, stammer antagelig fra 1618,[16] da en smed fra Skovby fik ½ dl. for at forfærdige kirkedørslåsen og kist*elåsen.*[55] Ifølge kirkeregnskaberne[16] to år tidligere havde Johan Rasmussen i Dallerup fået 2 mk. for at forvare »kirkens inventarium«,[56] fordi »kirken ikke er så vel forvaret, at det derudi kan gemmes«. Derfor skulle kisten og dens lås forfærdiges, så inventariet kunne lægges heri og den tidligere udgift herved spares.

Selve skydelåsen ses indvendig anbragt i en udstemmet fure i forsidens øvre kant. Heri ligger en flad jernstang, oprindelig fastholdt af fire forsidejernbånd, der er forlænget og bøjet op over kanten og forløber et stykke ned på indersiden. Denne stang har kunnet trækkes ind og ud fra højre gavlende, hvor den oprindelige, rektangulære jernplade med rigel- og nøglehul endnu er bevaret. Stangen har antagelig fungeret sammen med fire øskener, hvoraf der ses spor ved forkanten af lågets underside. I nyere tid har kisten været lukket ved hjælp af kramper med overfald, hvortil må have hørt en hængelås. Kisten findes siden 1916 i NM2 (inv. nr. D 9131).

Pengebøsse (fig. 38), af eg, 34 cm høj, muligvis en af de to »faste kirkebøsser«, som ønskedes anskaffet 1892.[17] Profileret fod og retkantet blok med hvælvet låg fastholdt af to hængslede jernbånd og med beslag til hængelås. I låget en hulning hvori pengerille. Gråmalet. Ophængt på vestre indgangspanel. To †*bøsser* var erhvervet før 1862.[17]

Orgel, 1981 (1. etape) og 1987 (2. etape), med 10 stemmer, to manualer og pedal, bygget af

Marcussen & Søn, Åbenrå. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Gemshorn 2', Mixtur II—III. Svelleværk: Gedakt 8', Spidsfløjte 4', Principal 2', Quint 1 1/3'. Pedal: Subbas 16'. Indbygget i herskabsstolen i skibets nordvestre hjørne (fig. 32). Spillebordet er placeret fritstående syd for midtergangen. *†Orgel,* o. 1925,[57] med fem stemmer, bygget af Th. Frobenius & Co., København. Disposition: Manual: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Salicional 8', Fløjte 4'; oktavkoppel, svelle, tutti. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Skænket af Frits Petersen, Sorring.[58] Orglet var, ligesom det nuværende, indbygget i herskabsstolen, hvis

Fig. 35. Detalje af forsiden på *kirkekiste fra o. 1300, jfr. fig. 34 (s. 3616). NE fot. 1991. - *Detail of the front panel of the *church chest, c. 1300, cf. fig. 34.*

Fig. 36. Bænk 1966, med genanvendte stolegavle fra †præste- eller †degnestol, fra 1500rnes slutning (s. 3614). NE fot. 1990. - *Bench 1966, with re-used benchends from the priest's or parish clerk's †pew from the close of the 16th century.*

fire østvendte åbninger var udfyldt med attrappiber af sølvbronzeret zink. Organisten havde sin plads inde i herskabsstolen, bag attrapfacaden.

Tre *salmenummertavler* fra 1966, med profileret top- og fodliste samt søm beregnet til ophængningstal; hvidmalede. Som nummertavle anvendes også en smal, sortmalet tavle, beregnet til optegnelser med kridt (jfr. fig. 13 og 33), måske identisk med den *kirkestævnetavle,* der anskaffedes 1887. En †salmenummertavle (jfr. fig. 33) er formodentlig en af de fire, der var (ny)anskaffet 1862.[17]

To ens *lysekroner,* »Gave fra Ane Marie Christiansen 1910«, ifølge indskrift med skriveskrift graveret på den enes hængekugle. Otte lyse-

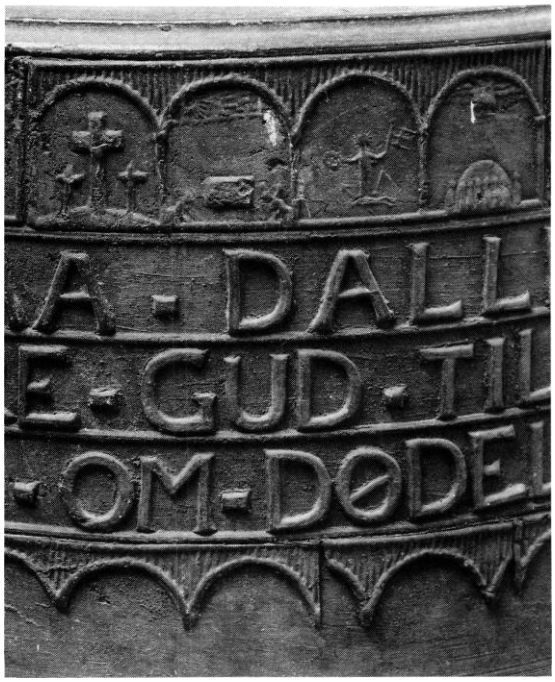

Fig. 37a-b. Klokke, støbt 1823 af Peder Meilstrup, Randers, og detalje af indskrift og frise (s. 3618). NE fot. 1990. - *Bell, cast 1823 by Peder Meilstrup, Randers, and detail of the inscription and frieze.*

arme, hver med to lys samt otte prydarme med refleksblomster. Ophængt i skibet. To andre, ens **kroner,* fra o. 1900 og svarende til Skorups nr. 3-4 (s. 3386), er nu i Den gamle By (inv.nr. 590 AB: 53). De består af en flad jernring, hvorpå 12 lysepiber af blik, og ophængt ved seks buede stænger med øvre volutter, samlet omkring top- og hængeknop af bronzeret træ.

Lyseslukker, nyere trærør med profileret mundstykke og skaftringe; opefter indsmalnende og endende i tyndt, bøjet metalrør; 71 cm langt, sortmalet. Beregnet til at puste lysene i lysekronerne ud med.

Klokker. 1) (Fig. 37), 1823, »støbt i Randers af Peder Meilstrup«, ifølge indskrift med reliefversaler over slagkantens øverste liste. 54 cm i tvm. Om halsen en treliniet, tilsvarende indskrift med figurer anvendt som skilletegn ved ny linie: »Denne klokke er i aaret 1823 omstøbt paa Dallerup (kors, englehoved) sognebeboeres bekosning(!) som kierkens eiere Gud til ære (kors, englehoved, kors), (tre kors) og kierken til ciir og paa mindelse om dødeligheden.« Over indskriften en arkadefrise med forenklede scener fra Kristi lidelseshistorie, Korsfæstelsen, Graven med soldater, Opstandelsen og Himmelfarten, ganske svarende til samme støbers klokke i Ormslev (s. 2169). På korpus forskellige portrætbuster, i relief, efter medaljer, den ene af Christian I fra Chr. Winekes oldenborgske kongerække, udført før 1731,[59] den anden en uidentificeret 1500-tals-person. Et stykke af slagkanten er afslået. Oprindelig ophængt i †klokkehus på kirkegården (jfr. s. 3595), nu anbragt i våbenhusets nordøsthjørne.

2) »Støbt år 1972 til Dallerup kirke af John Taylor & Co., England«. Skriftbånd, med reliefversaler, om halsen; på klokkelegemet en religiøs indskrift. Ophængt i samtidig klokkestabel (jfr. s. 3595).

†*Klokker.* 1528/29 afleverede kirken ved en klokkeskat en klokke, der med sit »jernfang« (ophænget) vejede 3 skippund og 7 lispund[60] (536 kg). 2) Omtalt 1613f. i forbindelse med en reparation; den hang da i et †klokkehus (jfr. s. 3595). 1618 købtes »staal« til klokkeakslen.[16]

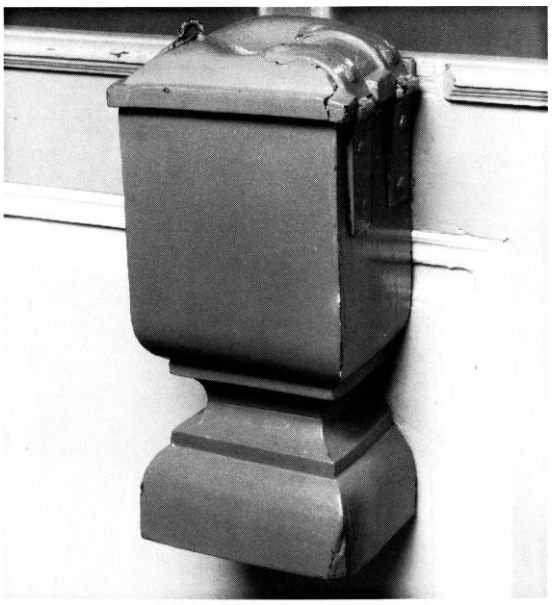

Fig. 38. Pengebøsse af træ, måske fra 1892 (s. 3616). NE fot. 1990. - *Collecting-box possibly from 1892.*

1702 var klokken revnet i den ene side, men dog brugelig.[19] 1719 nævnes, at den hang i et †træstillads ved den østre kirkegård.[12] 3) 1729[29] blev klokken »af ny omstøbt af Caspar Kønig, Viborg, tilsyneladende efter et (for) billigt tilbud.[61] Året efter måtte kirkesynet konstatere, at det var blevet »falskelig omgået« af klokkestøberen, idet malmen ved støbningen var blevet forringet, så den kun gav »en slet lyd fra sig«, og at støberen med bly havde udfyldt en del huller, der var fremkommet under støbningen. Dette havde ikke kunnet ses, før klokken var kommet op at hænge, fordi blyet var overstrøget med farve. 1733 meldtes klokken i god stand. 1793 var den »brækket og omslået med to jerngjorde, så den næppe kunne høres.«[19] 1813 var †klokkehuset tillige så forfaldent, at det var voveligt at ringe med den revnede klokke.[13]

GRAVMINDER

Mindetavle sat over Iens Christian Olesen, f. i Sorring 15. febr. 1835, »falden for Konge og Fædreland ved Dybbøl d. 18. April 1864, smertelig savnet og begrædt af Ægtefælle Maren Pedersen, af Børn, Forældre og Sødskende. Hustruens Kjerlighed satte ham dette Minde for at hædre ham i Døden.« Hvid marmorplade, 56 x 36,5 cm, indskriften med fordybet, gylden antikva; i hvidmalet træramme med hjørneudvidelser. Ophængt vestligt på skibets nordvæg, tidligere på sydvæggen og med to krydsende faner anbragt ovenpå.[62]

†*Mindetavle* sat over »Hans Nielsen Sorring, prvt. co. m. 7. inft. american. e. f. F. i Sorring 7. august 1894, falden ved Montfaucon i Nordfrankrig 15. ocktober 1918«. Sandstenstavle med portræt, tidligere ophængt i skibet,[52] nu fjernet.

Gravsten. 1) (Fig. 40), romansk, af grovkornet, rødlig granit, brudstykke nu ca. 125 cm langt, med hvælvet overside, der er afvalmet hulet på den bevarede, ca. 45 cm brede ende, mens den nedre, ca. 53 cm brede ende er skjult af en muret og hvidtet sokkel. Stenen er ca. 15 cm tyk på hvalvets midte, undersiden tilsyneladende ret glat afbanet. På oversiden er indristet et ornamentbånd langs de lodrette sider og tværs over den afvalmede ende. Båndet rummer en uregelmæssig bladranke, der ved smalenden løber ud i et løvehoved(?) ved siden af dobbelte,

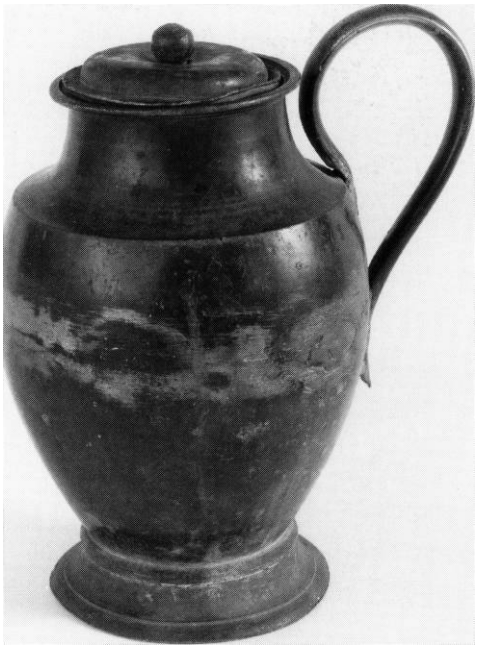

Fig. 39. Dåbskande 1862, af tin (s. 3610). NE fot. 1990. - *Pewter ewer from 1862.*

Fig. 40. Brudstykke af romansk gravsten, ca. 125 cm lang (s. 3619). E. Moltke fot. 1948. - *Fragment of Romanesque tombstone c. 125 cm long.*

V-formede indridsninger. Fundet (før 1911) som tærskelsten til syddøren, nu opstillet i våbenhusets nordvesthjørne.

2) (Fig. 41), brudstykke, tidlig middelalderligt(?), af finkornet, rødlig granit, muligvis en arm af et (grav)kors eller topspir fra en gavl. Stenen, der er groft afbrudt forneden, er nu ca. 33 cm høj, 13-14 cm bred og ca. 13 cm tyk forneden, men lidt smallere ved den færdigbehandlede ende, afrundet over en omløbende vulst. Den formentlige forside er let hvælvet mellem lodrette hjørnestave; bagsiden er afrundet. Den såkaldte prydsten skulle være magen til en sten fundet på Bjarup †kirketomt (jfr. s. 3306f.), hvilket imidlertid ikke har kunnet efterspores.[63] Nu, som i 1911, anbragt oven på gravsten nr. 1 i våbenhuset.

3) O.1800, over »Iacob lensen Rosborg, eier af Kalryegaard(!) og underliggende Gods, fød paa Løvenholm[64] 1719, død paa Kalbyegaard 1800(!) Faderen Iens Madsen Rosborg og Moderen Maren Madsdatter Holbeck. I ugivt Stand var han sin Levetid, og tilbragde sine Dage med Glæde og Velstand« (jfr. s. 3604). Grå kalksten med ortoceratitter, 212 x 145 x 14 cm, kantet af karnisprofil inden for kraftig vulst. Den fordybede versalindskrift med det fejlagtige dødsår 1800 i stedet for 1804,[65] står på stenens øvre halvdel, den nedre del har måske været beregnet til en tilføjelse. Indtil 1886[17] lå den i korgulvet, herefter oprejst mod sydvæggen her.

†*Åben begravelse* i kirkens gulv omtalt 1723.[19]

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet: Synsprot. for Dallerup kirke 1862f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker III, 1885, s. 273. - Indberetninger ved H. Dahl 1875 (bygning), F. Uldall: Beskrivelse af kirkerne i Gjern Herred Århus Amt, 1899, s. 40, C. Møller 1909 (†kalkmalerier), Eigil Rothe 1910 (†kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1911 (billedkvadre, gravsten og inventardele), 1917 (krucifiksfigur) og udat. (altertavle og prædikestol), Poul Nørlund 1914 (middelalderlige figurer og *kirkekiste), Georg N. Kristiansen 1947 (inventar), J. P. Bang 1972 (sten), Vibeke Michelsen og Marianne Linnée Nielsen 1990 (inventar og gravminder), Ebbe Nyborg 1990 (to helgenfigurer).

Notebøger. NM2: Poul Nørlund VIII [1925], s. 43-59 (bygning, inventar og gravminder).

Tegninger og opmålinger. NM2: Plan, snit og opstalter ved S. Fritz 1942-43. Tegning af stenrelief ved J. P. Bang 1972. *LA Vib:* Plan og opstalt samt opmåling af vindue, usign., 1885. Bygningsinspek. Århus. Forskellige kirker 1850-1905 (B 239-120).

Litteratur: Chr. Heilskov og H. E.Jensen: Dallerup Sogn i Fortid og Nutid, Ry 1948, kirken s. 139-55; H. Schlesinger: Landsbykirker og deres omgivelser. Fredningsplanlægning i Århus amt. Amtsfredningskontoret i Århus amtskommune 1982, s. 74-75; MeddÅrhSt. 1966, s. 61 (program for istandsættelse), 1967, s. 49-52 (istandsættelse (=ØjyHjemst. XXXIII, 1968, s. 148-51)), 1973, s. 92-93 (klokkestabel, ved

Aage Kristensen, Jørgen Malling og Jens Vilhelmsen), 1981, s. 126 (orgel).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, †kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1991.

[1] DaRigBr. 1. rk. VII, nr. 160.
[2] DaMag. 4. rk. II, 42.
[3] Jfr. B. Mosegaard Nielsen: Skanderborgegnens kirker 1604-62. ÅrbÅrhSt. LXV, 1974, særligt s. 102-04.
[4] Kronens Skøder II, 469.
[5] LA Vib. Århus bispearkiv. Gjern herredsbog 1661 (C 3. 1081).
[6] KancBrevb. 23. jan. 1609.
[7] Kronens Skøder IV, 203. Handelen indgået 1719. LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkerne på ryttergodserne 1713-24 (C 3. 1155).
[8] LA Vib. Ryttergodserne. Skbg. rytterdistrikt 1719-69. Jordebogsekstrakter m.v. (GRyt. 8. 9).
[9] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1695-1788 (C 3. 1153-54).
[10] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes istandsættelse m.v. 1804-23 (C 3. 1151), Sager vedr. kirkeejere 1837-44 (C 3. 1156).
[11] HofmFund. III, 55, N.Ø. Lassen: Sagn og Minder fra Aarhus-Silkeborgegnen. ÅrbÅrhSt. II, 1909, s. 106, Heilskov og Jensen, s. 152, T.Johansen: De tre jomfruer. En studie i et østjysk sagn. Folk og Kultur 1987, s. 89-104, jfr. Svane: Helligkilder, s. 230.
[12] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkerne på ryttergodserne 1713-24 (C 3. 1155).
[13] LA Vib. Provstearkiver. Gjern hrd. Synsprot. for kirker og præstegårde 1803-19 (C 29F. 4).
[14] LA Vib. Provstearkiver. Hjelmslev-Gjern hrdr. Synsprot. 1826-1915 (C 32. 2-3).
[15] Sten med skålformede fordybninger, der nu står i våbenhuset, er omkring 1970 udtaget af kirkegårdsdiget, jfr. P. V. Glob: Helleristninger i Danmark, 1969, s. 109-29.
[16] RA. DaKanc. Seks års kirkergsk. ... 1620 (B 184c).
[17] Synsprot.
[18] Ældre indgange afbildet i Heilskov og Jensen, pl. 2 og 6.
[19] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).
[20] I referatet af mødet 1905 har Peder Knudsen i synsprot. suppleret med nogle linier: For yderdøren blev der lagt / sex jevnt tilhugne stene/ som var fra andre steder bragt/ og kjønt sig nu forene. Ligkapel nys blev foræret/ derfor vi takker Frits Pedersen nu/ som dig saa gavmild har været.

Før kapellet opførtes, blev tegningerne 1922 korrigeret af den kgl. bygningsinspektør.

Fig. 41. Brudstykke af (grav)kors eller topspir, fra tidlig middelalder, nu ca. 33 cm højt (s. 3620). NE fot. 1990. - *Early medieval fragment either of a sepulchral cross or finial, now c. 33 cm high.*

[21] Højen er ikke registreret i NM's sognebeskrivelse 1894, jfr. desuden note 11.
[22] Abrahamsen: Orientering, s. 56: 14,6°.
[23] Mackeprang: Granitportaler, s. 172.
[24] L. Godtfredsen og H.J.Frederiksen: Troens billeder, Herning 1987, s. 211.
[25] Stenene, der er udtaget af kirkegårdsdiget, anses på stedet for at komme fra den nedrevne kirke i Bjarup (s. 3306).
[26] Bredden svarer til syddørens anslagsfremspring, der er 32 cm bredt.
[27] Mackeprang (note 23), s. 183 f; Godtfredsen og Frederiksen (note 24), s. 97 og 145.
[28] RA. Rtk. Rgsk. 1660-ca. 1848. Skbg. rytterdistrikt 1739-67 (279-85).
[29] LA Vib. Ryttergodserne. Synsprot. for de rep. kirker i Skbg. m.fl. distrikter 1724-35 (GRyt. 7. 1).
[30] Noterne 14 og 17 samt tegning i LA Vib.
[31] Note 19 samt LA Vib. Lens- og amtsadmin. Skbg. og Åkær amter. Sager vedr. rytterdistriktets kirker

Fig. 42. Bakkedraget og korgavlen set fra øst før kirkegårdens udvidelse 1936. Den nu fjernede †klokkestabel var vistnok fra 1899. Poul Nørlund fot. 1925. - *The churchyard seen from the east before extension.*

og skoler 1722-44 og Breve fra kirkeinsp. m.v. 1726-65 (B5C. 191B og 194A).

[32] Blystykker med de nævnte årstal og initialer findes dels på kirkens loft, dels som depot i Den gamle By (inv.nr. 596AC:53). Ang. »krumkonsoller« eller »hagenagler«, der f.eks. også findes i S.Vissing kirke (Tyrsting hrd.), jfr. P. Michelsen: Byggeskik på landet, i J. Brøndsted m.fl. (red.): Danmark før og nu. Østjylland, 1953, s. 168. B. Stoklund har henledt opmærksomheden på denne omtale.

[33] »Gammelromanske er Malerierne ikke, nærmest henimod tidlig gothisk Tid.«

[34] Ved en misforståelse lykkedes det ikke at fa en ønsket tegning af figuren ved Rothe.

[35] Jfr. Ebbe Nyborg: Mikaels-altre, i hikuin 3, 1977, s. 157-182.

[36] Note 14. Bordet beslægtet med Hammels (s. 3457).

[37] Indskriftens indledning bl.a. med ordet »vidre«, kunne tyde på, at der andetsteds (i frisefeltet?) har stået en begyndelsesindskrift.

[38] Træpladen med det ældre maleri blev da anbragt bag på altertavlen, men genindsat 1946 (jfr. ndf.).

[39] Billedet skulle bestilles hos en maler i Århus (note 17).

[40] Udført af lærer H. E.Jensen 1968.

[41] Jfr. note 49. 1916 lå figurerne stadig på loftet.

[42] Ebbe Nyborg foreslår, at fodstykkets konsolform kunne tyde på, at figuren har stået på en bjælke som led i en figurrig †korbuekrucifiksgruppe. Figuren kan måske også tolkes som en Ecclesia, nu uden sit attribut, kalken.

[43] I inventariet 1719 (note 12) omtales en sølvkalk og disk med årstal 1653, men nævnte guldsmed fik først borgerskab 1661.

[44] Samme stempler ses også under kalkens fod.

[45] Tidligst nævnt i inventariet 1702 (note 19).

[46] Beslægtet med foden på Sporup-fonten (s. 3582).

[47] Jfr. Beder, s. 2294 og Odder, s. 2555, uden indskrifter.

[48] Jfr. korresp. j.nr. 92/1916, i NM.

[49] Trappen fornyet 1857, trappeopsatsen til dels 1895 (note 14). 1857 blev en del »skramleri«, henlagt under prædikestolen samt »nede i kirken«, fjernet, og nogle gamle træfigurer, som ligeledes fandtes henlagt der, båret op på loftet.

[50] Eksempler på †murede prædikestole kendes især fra Hads herred, jfr. Torrild s. 2635 og Gosmer s. 2773.

[51] Merete Bergild og Jens Jensen: Jacob Hansen, billedsnider i Ans, i ØJyHjemst. 1989, s. 9ff.

[52] Jfr. Heilskov og Jensen s. 145 og 154.

[53] De pålagte lister og den svejfet udskårne, øvre afslutning stammer muligvis fra 1700rne. Gavlene var en tid deponeret i Den gamle By.

[54] Jfr. William Karlson: Studier i Sveriges medeltida Möbelkonst, Lund 1928, s. 94f. og Lennart Karlsson: Medieval Ironwork in Sweden, Stockholm 1988, I—II, især s. 361ff.

[55] Samtidig betaltes 3 mk. for en ny lås til våbenhusdøren (note 16).

[56] Dvs. altersølv og-klæder, (regnskabs)bøger, penge.

[57] Bygningsåret angives flere steder som 1926, men orglet ses på foto 1925 (i NM), og firmaskiltet angiver firmaets hjemsted til København (det flyttede til Kgs. Lyngby 1925).

[58] Ifølge sølvplade på orgelhuset.

[59] Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1733-ca. 1788, 1936, s. 158 og fig. 256. Venligst oplyst af Jørgen Steen Jensen, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

[60] RA. Rtk. Rgsk. indtil 1559. 1528-29. Fortegn, over indkrævede klokker (108A. 11).

[61] 2. marts 1729 meddelte sognepræsten, at menigheden havde faet et tilbud fra en klokkestøber, »der midlertidig har tilhold i Viborg,« om omstøbning af klokken for 19 rdl., hvilket ikke havde kunnet gøres for under 40 rdl. i Lübeck eller Hamborg. (LA Vib. Ryttergodserne. Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Kirkesessionernes og kirkeinspektørens korresp. 1721-67 (G Ryt. 8.11)).

[62] Ses på fot. 1925 af Poul Nørlund, i NM.

[63] Heilskov og Jensen s. 150, jfr. indb. 1983 til NM ved sognepræst ved Linå Elith Olesen.

[64] Fejlhugning ved bogstaverne »LM«.

[65] 100 Aars Dødsfald (1791-1890). Udg. af V. Richter, III, 1905, s. 922.

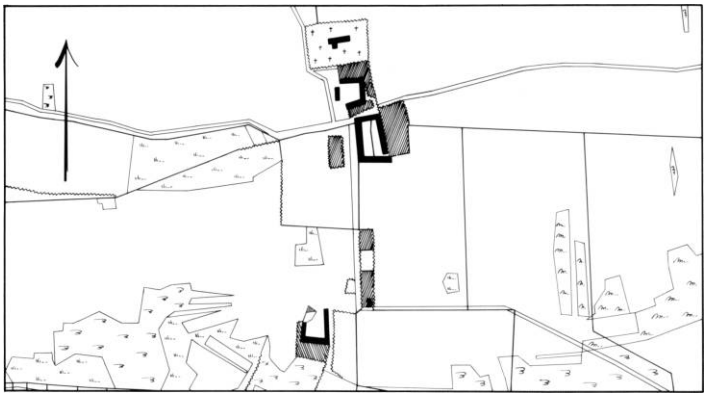

Fig. 43. Dallerup 1:10000. Kortet er prøvet af C.J. Sparrevohn 1816; rettelser medtaget til 1856. Kopieret af Birgitte Andreasen 1982. - *Map of the village.*

SUMMARY

The church of *Dallerup* is built of finely dressed granite ashlar like most of the churches in this part of Jutland. The building is larger than the majority of the neighbouring churches. The chancel and nave are the original fabric, and date from about 1200. Both entrances have been adorned by tympana. Above the south door is shown Christ in Majesty, flanked by two unidentified ecclesiastics. The tympanum of the north portal, now included in the wall above the door of the porch, depicts Daniel in the Lion's Den. The porch itself dates from 1756-57.

The roof truss of the church has a singular feature (fig. 11), it is characteristic of 17th and 18th century roof trusses in Eastern Jutland.

From the time before the Reformation are preserved not only the slightly unusual, Romanesque font of granite, but also a rare, iron-bound *chest and two *figures of saints dating from 1250-1300. These last-mentioned three pieces are now at the National Museum, Copenhagen. A heavily restored chancel-arch crucifix from 1450-75 still hangs in the church, but another *crucifix dating from the 1600s is now at the Købstadmuseet, Århus. The altar-piece and pulpit were made in 1613-14 by a local carpenter, Jesper the Painter, who also supplied similar furniture to the churches of Linå and Gjern. The original sounding-board was replaced in the 1650s by a new one, attributed to Jacob Hansen, carpenter of Ans. About 1800 the then church patron, Jacob Rosborg, presumably commissioned new pews, as well as a large manorial pew, and had furniture and fittings repainted. A simple tombstone in the chancel marks his grave. The damaged bell of 1723 was recast in 1823 after the church passed into the hands of the parishioners.